

Святлана МАРОЗ
Марына РЖАВУЦКАЯ

ВОДГУК НА ТВОР МАСТАЦКАЙ ЛІТАРАТУРЫ

УРОК РАЗВІЦЦА ЗВЯЗНАГА МАЎЛЕННЯ (VIII КЛАС)

Мэты: актуалізаваць і паглыбіць тэарэтычныя звесткі пра асаблівасці тэкстаў-разважанняў: выпрацоўваць уменне сістэматызаваць уласныя назіранні, складаць план водгуку; навучыць пісаць водгук на твор мастацкай літаратуры, вызначаць тэму і ідэю твора, характарызаваць кампазіцыю, моўныя сродкі, выкарыстаныя аўтарам для рэалізацыі творчай задумкі; развіваць вуснае і пісьмовае маўленне вучняў; садзейнічаць абуджэнню цікавасці да беларускай мастацкай літаратуры.

Абсталяванне:

1. Карткі з вершам “Купалаў заповіт” С. Грахоўскага і тэкст-узор водгуку “Музыка Купалавай душы” (Праграмныя сачыненні і водгукі: для школьнікаў. – Мінск: Аверсэв, 2004. – С. 235 – 237).

2. Карткі з вершам “Бяларучы” С. Грахоўскага.

Тып урока: урок развіцця звязнага маўлення.

ХОД УРОКА

I. Арганізацыйны момант.

II. Паведамленне тэмы і мэты ўрока.

Настаўнік. Сёння на ўроку мы навучымся пісаць водгук на твор мастацкай літаратуры, вызначаць тэму і ідэю твора, ацэньваць твор з пункту гледжання кампазіцыйнай цэласці і завершанасці, навучымся перадаваць уласнае стаўленне да тэмы, закранутай у творы, вызначаць і характарызаваць моўныя сродкі, якімі карыстаецца аўтар для рэалізацыі творчай задумкі.

III. Актуалізацыя асноўных ведаў.

Настаўнік.

– Якое выказванне мы называем водгукам?

Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

Тлумачальны слоўнік беларускай мовы (у 5 тамах, 6 кнігах) дае некалькі тлумачэнняў слова *водгук*. Водгук – гэта і адбіццё гуку, водгулле; спачувальныя адносіны, салідарнасць з чым-небудзь; тое, што з’яўляецца вынікам чаго-небудзь, адказам на якія-небудзь падзеі, з’явы, а таксама тое, што і водзьгу (у 1 значэнні). А *водзьгу* – думка, меркаванне з ацэнкай чаго-небудзь, каго-небудзь.

Такім чынам, водгук на мастацкі твор – гэта такое сачыненне, у якім вам трэба будзе выказаць асабістае меркаванне адносна прачытанага твора, ацаніўшы яго мастацкія вартасці.

У студзенскім нумары *Святлана Мароз і Марына Ржавуцкая* распавялі пра падрыхтоўку да напісання водгуку на літаратурны твор.

– Да якога тыпу маўлення адносіцца водгук: апавядання, апісання ці разважання?

Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

Водгук на твор мастацкай літаратуры – гэта сачыненне-разважанне, а разважанне – такі тып маўлення, які складаецца з трох кампазіцыйных частак – тэзіса, аргументаў і вываду.

IV. Замацаванне раней засвоеных ведаў.

• **Складанне плана водгуку. Лексіка-стылістычная праца.**

Настаўнік. Мы ўжо ведаем асаблівасці такой разнавіднасці сачынення, як водгук, ведаем, што кампазіцыя водгуку складаецца са схемай разважання. Зараз прачытаем верш “Купалаў заповіт” Сяргея Грахоўскага і водгук на яго (*раздаецца матэрыял*). Абапіраючыся на змест водгуку, складзем план сачынення.

Чаго вам хочацца, панове?

Які вас выклікаў прымус

Забіць трывогу аб тэй мове,

Якой азваўся беларус?

Янка Купала.

Схіляюся да долу нізка-нізка,
Душою прыпадаю да зямлі,
Дзе некалі Купалаву калыску
Гайдалі і буслы, і жураўлі.

І салаўі спявалі напрудвесні,
Ігралі на цымбалах капяжы,
І жніўная зажураная песня
Кранала струны кожнае душы.

Спавітаму у кужаль немаўляці
Знаёмы і ад зморы ледзь жывы
Ласкавы голас маладое маці
Расказваў казку пра курган сівы...

Змянялі лета восені і зімы,
Завеі замяталі след у след,
Шляхамі заняволенай радзімы
Пайшоў Прарок з жалейкаю у свет.

Спазнаў ён і знявагу, і нягоду,
У горы матчыныя песні прыгадаў,
І ў спадчыну пакутніку-народу
Усё, што ў сэрцы спела, перадаў.

Святло Купалавай навукі
Праз цэрні забаронаў і пагроз
Нясуць у свет няскораныя ўнукі,
Каб Беларусь спазнала лепшы лёс.

Звесткі пра аўтараў змешчаны ў № 1.

Музыка Купалавай души
(водзгў на верш “Купалаў запавет”
С. Грахоўскага)

Хтосьці з беларускіх пісьменнікаў сказаў: “Тут зямля такая, яна сама пяе!” З гэтым нельга не пагадзіцца. На маю думку, паэт – гэта той, хто чуе спеў зямлі роднай у сэрцы сваім, хто нясе яго нам як яркі незгасальны агеньчык, які свеціць з цемры праз стагоддзі, асвятляе нам шлях у будучыню, дае сілы, каб жыць. Такім паэтам быў Янка Купала. Ён пісаў пра тое, што гаварыла яму родная зямля, што не давала спакою ягонай душы, чым ён жыве, дыхае. Паэт даўно пайшоў ад нас, але ён жыве ў вершах, у нашых думках. Нам застаўся “Купалаў запавет” – так, дарэчы, называецца верш Сяргея Грахоўскага, пра які я і хачу паразважаць.

Эпіграфам да свайго твора С. Грахоўскі ўзяў урывак з верша “Ворагам Беларушчыны” Купалы. Гэта, як мне здаецца, нездарма. Чаму С. Грахоўскаму блізкі менавіта Купала? Я думаю, таму, што іх лёсы ў нечым супадаюць: абодва яны пакуталі з-за сваёй любові да Радзімы, да беларускай мовы. Купала, не вытрымаўшы цяжару абвінавачванняў, нават спрабаваў скончыць жыццё самагубствам. С. Грахоўскі прайшоў усе кругі пекла ГУЛАГа. Жыць дапамагала ім роднае слова. С. Грахоўскі пісаў: “Мне рукі азяблыя полымя грэла, а роднае слова сагрэла душу”. І гэтае цяпло я адчула ў ягоным вершы. Пра што ж ён?

Сяргей Грахоўскі паэтыве шлях Купалы на гэтай зямлі: як ён нарадзіўся, як “пайшоў... з жалейкаю у свет”, як “спазнаў ён і знявагу, і нягод”, але не скарыўся і “ў спадчыну народную ўсе, што ў сэрцы спела, перадаў”. Вельмі вобразна апісвае паэт першыя дні жыцця Купалы, жыве метафару (“душою прыпадаю да зямлі”), каб паказаць сваю найвялікшую павагу да песняра. Усё спявала тады: і салаўі, і капяжы, якія “ігралі на цымбалах”. Тут таксама выкарыстана метафара: калыску немаўляці “гайдалі і буслы, і кураўлі”. У дадзеным выпадку ўвасабленне служыць для таго, каб паказаць еднасць будучага паэта з прыродай. У вершы гучаць і сацыяльныя матывы, хоць аўтар і не піша пра гэта прама, але ён ужывае сацыяльны эпітэт “ад зморы ледзь жывы” голас. Толькі некалькі слоў – і я адразу ўяўляю, якім цяжкім, беспрасветным было тагачаснае жыццё. А далей чытаю пра тое, што гэты голас раскаваў “казку пра курган сівы”. Аўтар лічыць купалаўскую паэму “Курган” як бы ўспамінам пра казкі маленства. А як вобразна апісваецца ў вершы нараджэнне паэта:

*Шляхамі заняволенай радзімы
Пайшоў Прарок з жалейкаю у свет.*

Трапнае выкарыстанне метафары дае нам магчымасць адчуць, якім нялёгкім быў гэты шлях. Прарок ішоў у свет з “Жалейкай” – так называецца зборнік вершаў Янкі Купалы. Чытаць спа-

койна гэты верш нельга: адразу ўзнікаюць думкі, уражанні, перад вачыма паўстае велічная постаць песняра, які ўсё, што меў, аддаў “пакутніку-народу”. Тут таксама аўтар ужывае сацыяльны эпітэт, выражаны прыдаткам “пакутнік”. Народ пакутуе, паэт гэта бачыць, але ўсё ж такі ў заключэнні выказвае надзею на лепшую будучыню. Дарэчы, тут зноў можна правесці паралель з вершам “Ворагам Беларушчыны”, дзе ёсць такія радкі:

*І будзе ўнукаў панаванне
Там, дзе сягоння плача дзед!*

Сяргей Грахоўскі выкарыстоўвае эпітэт “няскораныя”, каб паказаць, што, нягледзячы на ўсе цяжкасці і перашкоды, сапраўдныя беларусы не скарыліся. Яны зрабляць усё, каб Беларусь – як пісаў Купала – усё ж такі заняла “свой пачэсны пасады між народамі”.

На заканчэнне хачу трошкі дадаць пра свае асабістыя ўражанні. Некаторыя вершы праходзяць міма сэрца і не кранаюць душу, таму што праблемы, якія яны ўзнікаюць, не так хвалюць мяне. А з гэтымі вершам усё інакш. Ён блізкі і зразумельны мне, таму што ў ім ідзе гаворка пра тое, што хвалявала, хвалюе і будзе хваляваць мяне заўсёды: Паэзія, Радзіма, Родная мова.

Гутарка па змесце водгук.

Настаўнік.

– На колькі частак падзяляецца водгук?

Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

Водгук выразна падзяляецца на тры часткі: тэзіс (зачын), аргументы (асноўная частка) і вывад (канцоўка).

Настаўнік.

– Зачытайце частку, якая пачынае водгук (тэзіс). (*Вучні зачытваюць 1-ы абзац.*) Як вы думаеце, з чаго трэба пачаць водгук? Паслухайце, калі ласка, варыянты зачынаў да водгукаў.

Настаўнік зачытвае тэксты.

1. Любая нацыянальная літаратура складаецца з талентаў рознай велічыні і значэння, кожны з якіх прыносіць свой – большы ці меншы – уклад у агульную духоўную скарбніцу нацыі.

...Ёсць пісьменнікі такога мастацкага дару, таго маштабу і значэння, што іх імёнамі гісторыкі літаратуры пазначаюць пазней цэлыя эпохі ў культурным развіцці нацыі. ...Імёны такіх пісьменнікаў выводзяць нацыянальную літаратуру, а праз літаратуру – і свой народ, свой край, у вялікі свет, заваёўваюць сусветнае прызнанне.

Ніл Гілевіч. Яго запавет.

2. Шмат добрых і славуных імёнаў дала нам беларуская літаратура. Ужо толькі адзін просты пералік выдатных прадстаўнікоў яе сведчыць пра тое, што беларуская зямля шчодрая на пісьменніцкія таленты. Але ў гэтым шматлікім сусор’і яркай зоркай ззяе імя вялікага песняра,

заснавальніка сучаснай беларускай літаратуры – Янкі Купалы.

Павел Пруднікаў. Бацька беларускай літаратуры.

3. Нямала паэтаў на свеце. Як пазнаюць, як адрозніваюць іх чытачы адзін ад аднаго? Як бы ні гаварыў паэт сам пра сябе і нават як бы ні хвалілі яго крытыкі, ён уваходзіць у памяць, у пачуцці людскія творамі – няхай некалькімі вершамі, няхай адной песняй, нават адным радком, калі гэта ўласнае, вынашанае, заповітнае.

Васіль Вітка. Паэзія жыццёвых дарог.

4. Ёсць паэты шырокія, як прырода, з якімі праходзіш праз усё сваё жыццё ад юнацтва да старасці, як з людзьмі роднымі і дарагімі, якія аддаюць табе свае творчыя скарбы так, як сонца сваё праменне – зямлі, а зямля свае сокі – раслінам. Ёсць паэты, з якімі можна дзяліцца радасцю і горам, – паэты светлага розуму і чыстага сэрца.

Юрка Гаўрук. Ён чалавек быў.

5. На золаку XX стагоддзя, калі Расію ўскалыхнулі хвалі першай буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыі, на Беларусі зазьяў вясёлкай цудоўны самародак, непаўторны талент, выразнік заповітных дум і светлых надзей народа – Янка Купала.

Уладзімір Юрэвіч. Янка Купала.

Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

Настаўнік. На пачатку водгуку трэба выказаць агульную ацэнку твора або творчасці пісьменніка, акрэсліць значэнне творчасці пісьменніка для беларускай літаратуры і культуры, вызначыць месца прапанаванага для водгуку твора сярод іншых твораў аўтара, падкрэсліць адметнае, што вылучае гэтага паэта (грамадзяна), яго твор.

Настаўнік.

– Наступная частка павінна даказаць тэзіс вашага сачынення. Прачытайце асноўную частку водгуку (аргументы). Падумайце і адкажыце, пра што мы будзем пісаць у асноўнай частцы.

Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

Асноўная частка водгуку (самая вялікая па аб'ёме) – гэта ўласна філалагічны аналіз твора, у якім трэба:

1) раскрыць тэму і ідэю твора, дакладна вызначыўшы аўтарскую пазіцыю;

2) вызначыць кампазіцыю, сюжэтныя лініі, вобразы мастацкага твора;

3) ахарактарызаваць моўныя сродкі, якія працуюць на рэалізацыю аўтарскай задумы.

Настаўнік.

– Што называецца тэмай твора? Вызначце тэму верша С. Грахоўскага “Купалаў заповіт”.

Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

Тэма твора – кола грамадскіх з'яў і звязаных з ім жыццёвых пытанняў, якія аўтар кладзе ў аснову зместу твора і адлюстроўвае, раскрывае ў святле асноўнай ідэі. Тэма верша Сяргея Гра-

хоўскага – гэта грамадскі абавязак мастака, вытокі народнага мастацтва.

Настаўнік.

– Што называецца ідэяй твора? Зачытайце радкі, дзе аўтар водгуку агучвае ідэю верша.

Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

Ідэя – асноўны сэнс літаратурнага, мастацкага твора, які вынікае з усёй сістэмы вобразаў, карцін. Ідэя верша С. Грахоўскага заключана ў радках “паэт – гэта той, хто чуе спеў зямлі роднай у сэрцы сваім, хто нясе яго нам як яркі, незгасальны агеньчык, які свеціць з цемры праз стагоддзі, асвятляе нам шлях у будучыню, дае сілы, каб жыць. Такім паэтам быў Янка Купала”.

Настаўнік.

– Што мы называем кампазіцыяй твора? Як аўтар водгуку апісвае кампазіцыю верша?

Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

Кампазіцыя – уся складаная будова літаратурнага твора, размяшчэнне і сталучэнне асобных частак, састаўных элементаў сюжэта, вобразаў-характараў, сцэн, эпізодаў, сярпін, дыялогаў і маналогаў, падзел на часткі, раздзелы, строфы і г. д. Аўтар водгуку не гаворыць пра колькасць строф у вершы, паколькі кампазіцыя верша простая: кожная наступная строфа – гэта мастацкае апісанне пэўнага этапу ў жыцці і творчасці песняра. Аўтар звяртае ўвагу на эпіграф, паколькі ён высвятляе задуму твора.

Настаўнік. Прачытайце тую частку водгуку, дзе ахарактарызуецца мова верша. Растлумачце значэнне слоў *метафара*, *эпітэт*, *увасабленне*. Якія яшчэ тропы вы ведаеце?

Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

Як правіла, вершаваныя творы насычаны вобразнымі сродкамі (тропамі). Троп – адзін з найважнейшых прыёмаў стварэння мастацкага вобраза, пры якім слова набывае актыўны выяўленчы характар, выражае пэўнае пачуццё. Тропы пашыраюць сэнсавую ёмістасць слова, дапамагаюць пісьменніку стварыць яркія вобразы і праз іх выяўляць сваю ацэнку жыццёвых з'яў.

У водгуку аўтар пры аналізе верша ўжывае такія тэрміны, як *метафара*, *эпітэт* і *увасабленне*. Метафара – від тропа, у якім уласціваасці адной з'явы пераносяцца на другую па прынцыпе падабенства. Эпітэт – мастацкае азначэнне, якое вобразна ахарактарызуе прадмет, чалавека або жыццёвую з'яву. Увасабленне – мастацкі троп, асобны від метафары, які заснаваны на прыпадабненні прадметаў, з'яў прыроды паводзінам чалавека, перанясенні на гэтыя з'явы чалавечых уласціваасцей. Акрамя названых тропаў у вершы вам могуць сустрэцца і параўнанне, і алегорыя, і сімвал, і інш.

Пры напісанні гэтай часткі трэба ахарактарызаваць не толькі вобразныя сродкі. Каб глыбока ўнікнуць у ідэйны змест верша, неабходна прааналіза-

ваць тья моўныя сродкі, пры дапамозе якіх з’явіўся гэты твор. Варта патлумачыць асобныя словы і выразы, граматычныя канструкцыі. Словам, прааналізаваць твор на лексічным, граматычным і, калі трэба, на фанетычным (гукавым) узроўнях.

– Прачытайце заключную частку водгуку (ывад). Пра што варта сказаць у вывадзе?

Вучні адказваюць, настаўнік абагульняе.

У заключнай частцы водгуку – у вывадзе – трэба адзначыць, чым узбагаціў вас прачытаны твор, чаму яго варта прачытаць іншым. Паслухайце яшчэ некалькі выказванняў, якія падкажуць вам, пра што можна сказаць у вывадзе.

Настаўнік чытае тэксты.

1. Ёсць кнігі, пра якія не скажаш – прачытаная. Кожны раз чытаеш па-новаму.

Ала Сямёнава. Хараство зямлі і неба.

2. Пройдзе шмат гадоў, падымуцца новыя пакаленні беларусаў, а паэт застанецца ў іх жыцці, як быў з іх дзядзямі і бацькамі.

Генадзь Каханоўскі.

А сэрца ўсё імкне да бацькоўскага краю.

3. Яго вершы жывуць, не цьмянеюць, будуць жыць праз стагоддзі. Час не мае над імі ўлады... Амаль кожны верш як споведзь, як дзённік, па якім можна ўзнавіць увесь шлях паэта. Кожны твор поўны вялікай праўды жыцця, ён выклікае шчырыя парывы пачуццяў і новыя ўзлёты думкі. І ніводзін радок багатай Купалавай спадчыны не ашукае вашага даверу.

Уладзімір Юрэвіч. Янка Купала.

4. Янку Купалу я адкрываў сабе двоічы, а можа, і тройчы. І кожны раз адкрываў па-новаму. Справядліва кажуць, што ўсё выдатнае трэба перачытваць: яно тады высвеціцца для цябе сваімі новымі нечаканымі адценнямі, а тэ і сэнсам.

Казімір Камейша. Беларускай песні ўладар.

5. Што такое ўплыў кнігі на чалавека і ў чым ён? Чаму адна – такая, а іншая – цябе халодным?

І чаму іншая... прымушае гэтага чалавека ледзь не маліцца на аўтара?

Уладзімір Караткевіч. Справядлівасць.

Роздум над “Вечам славянскіх балад” Янкі Сіпакова.

У працэсе гутаркі на дошцы запісваецца план-схема водгуку.

План-схема водгуку

План	Схема
1. Агульная ацэнка твора, уражанне ад яго.	1. Тэзіс.
2. 2.1. Тэма, ідэя (праблема) твора, аўтарская пазіцыя. 2.2. Кампазіцыя твора (сюжэтныя лініі, вобразы, памер верша, наяўнасць эпіграфа, форма верша і г. д.). 2.3. Мова твора (асаблівасці ужывання лексічных, фанетычных, сінтаксічных адзінак, наяўнасць тропу і г. д.).	2. Аргументы.
3. Чым узбагаціў твор, над чым прымуся задумацца, чаму варта прачытаць.	3. Вывад.

Настаўнік звяртае ўвагу на правілы настаўніцкай знакаў прыпынку пры аднародных членах сказа, на напісанне асобных слоў.

• Арфаграфічная і пунктуацыйная праца.

Запішыце сказы, растлумачце арфаграмы і пунктаграмы.

1. Слова Купалы было перуном, маланкаю, гудзела вечавым званам, палыхала полымем і ў той самы час цвіло маладым каханнем, атуляла матчынаю пяшчотаю (М. Шчаглоў). 2. Купалу мы ведаем як паэта і драматурга, аўтара цудоўных п’ес “Паўлінка” і “Раскіданае гняздо” (А. Лойка). 3. Паэт ён [Купала] лірычна-ўзнёслы і рамантычны, парывісты, эмацыянальны, драматычны па прыродзе свайго таленту (М. Барсток).

V. Падагульненне.

Настаўнік. Такім чынам, зодгук на мастацкі твор – гэта сачыненне-разважанне, якое складаецца з трох кампазіцыйных частак. Гэта ваша ацэнка твора, мераванне адносна яго літаратурных і лінгвістычных вартасцей.

• Самасойная праца вучняў.

Напісанне водгуку (чарнавога варыянта) на верш “Бялыя ручы” С. Грахоўскага.

Вербы вячыстыя ў Вячы
Белыя ручкі купалі,
З песняй тужлівай і плачам
Тлела кастрамі Купалле.
Песня плыла за вянкамі,
Згасала за свечкаю свечка,
Бегла услед за вякамі
Ціхая ясная рэчка.
Некалі ў прыцемках шэрых
І на туманным світанку
Моўчкі выходзіў на бераг
Хлопчык зажураны Янка.
Тлелі кастры за ракою,
Вербы маўчалі, як сведкі,
Ды не давала спакою
Хлопчыку папараць-кветка.
Рукі заламвалі вербы,
Падалі росы на плечы.
Хлопчык на золку паверыў –
Шчасце прызначыць сустрэчу.
Не варажыў, а прарочыў,
Верыў і клікаў з запалам.
Тою купальскаю ноччу
Хлопчык зрабіўся Купалам.
Новае вырасла голле,
Новыя леглі асновы,
І не замоўкнуць ніколі
Ў свеце Купалавы словы.

• Напісанне апошняга (чыставага) варыянта.

VI. Рэфлексія.

VII. Дамашняе заданне.

СІСТЭМА НАВУЧАННЯ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ ЯК ЗАМЕЖНАЙ

Пад сістэмай звычайна разумеецца ўпарадкаваная і ўнутрана арганізаваная сукупнасць узаемазвязаных і ўзаемаабумоўленых аб'ектаў. Элементы, што яе складаюць, утвараюць цэласны комплекс і могуць разглядацца як падсістэмы ў дачыненні да сістэмы ў цэлым.

Што да лінгваметодыкі, то ў межах гэтай дысцыпліны разуменне сістэмы навучання з'яўляецца адной з базісных катэгорый і тлумачыцца як сукупнасць асноўных кампанентаў навучальнага працэсу, якія вызначаюць адбор навучальнага матэрыялу для заняткаў, формы і спосабы яго прэзентацыі, метады і сродкі навучання.

З пазіцыі сістэмнага падыходу ў лінгваметодыцы прынята вылучаць наступныя кампаненты сістэмы навучання: падыходы да навучання, мэты і задачы, змест, працэс, прынцыпы, метады, сродкі, арганізацыйныя формы навучання.

Сістэма навучання характарызуецца адноснай самастойнасцю сваіх частак, што дае магчымасць разглядаць яе кампаненты ў ізаляваным выглядзе, аднак сістэма навучання ў цэлым мае наступныя асаблівасці.

Функцыянальнасць – здольнасць да рэалізацыі сістэмы ў працэсе навучання пад уплывам пастаўленай мэты. Функцыяй сістэмы навучання, аб'ектам якой з'яўляецца беларуская мова як замежная, выступае навучанне мове як сродку зносін. Характар навучання (яго стратэгія і тактыка) вызначаецца мэтай навучання, як я дыктуецца сацыяльнымі запатрабаваннямі грамадства.

Адкрытасць. Сістэма адчувае знешнія ўплывы і можа ўключаць у структуру новыя кампаненты, якія адлюстроўваюць дасягненні ў развіцці як самой лінгваметодыкі, так і сумежных дысцыплін.

Інтэгральным пачаткам кампанентаў сістэмы ў сістэмнае ўтварэнне выступае навучанне – працэс сумеснай дзейнасці выкладчыка і навучэнцаў, вынікам якога з'яўляецца авалоданне мовай, а таксама развіццё і выхаванне асобы навучэнца сродкамі беларускай мовы.

Навучанне ў цэлым характарызуецца накіраванасцю на дасягненне пастаўленай мэты ў вызначаны для гэтага часавы інтэрвал пры выкарыстанні прыёмаў, метадаў і сродкаў, якія забяспечваюць дасягненне мэты – вызначанага вучэбнай праграмай узроўню камунікацыйнай кампетэнцыі.

Заўважым, што авалоданне беларускай мовай, якое з'яўляецца вынікам навучання, можа быць як *кіраваным*, так і *стыхійным* працэсам. У першым выпадку навучэнцы авалодваюць мовай у

выніку навучання і засваення маўленчага вопыту выкладчыка. У другім выпадку вывучэнне мовы мае некіраваны і ў значнай ступені спантанны характар, паколькі адбываецца ва ўмовах непасрэдных кантактаў навучэнца з носьбітамі мовы. Лічыцца, што стыхійны працэс авалодання замежнай мовай у моўным асяроддзі ідзе па законах авалодання роднай мовы дзецьмі – мае інтуітыўны і пераймальны характар.

Звяртаючы ўвагу на спецыфіку навучання як вызначальнага пачатку для функцыянавання сістэмы ў выглядзе вучэбна-выхаваўчага працэсу, пералічым найбольш важныя асаблівасці і формы навучання, што выкарыстоўваюцца на занятках па беларускай мове як замежнай на філалагічным факультэце БДУ.

Паводле ўзрэм: дзеяння выкладчыка і навучэнцаў у працэсе навучання можа быць *кантактным* або *дыстантным*. Першы рэалізуецца ў працэсе непасрэдных кантактаў выкладчыка з аўдыторыяй, другі з'яўляецца формай навучання на адлегласці. У гэтым выпадку прадугледжваецца самастойная прапрацоўка навучэнцамі праграмаўнага матэрыялу, выкананне кантрольных заданняў, якія правяраюцца выкладчыкам, і вочная здача ў навучальнай установе прадугледжаных праграмай экзаменаў і залікаў. На занятках па беларускай мове як замежнай дыстантнае навучанне можа быць рэалізавана пры выкарыстанні камп'ютарных тэлекамунікацыйных сетак (напрыклад, інтэрнэт), і ў сувязі з гэтым у англамоўнай літаратуры атрымаў папулярнасць тэрмін CALL (Computer-Assisted Language Learning). Аднак дыстантнае навучанне можа мець і больш традыцыйны выгляд – спецыяльныя завочныя курсы беларускай мовы. Паступова набываюць папулярнасць “інтэлект-метады” і “экспрэс-метады”, якія прадугледжваюць авалоданне мовай у выніку самастойнага прагляду відэаматэрыялаў і праслухоўвання аўдыязапісаў. Пры навучанні беларускай мове як замежнай кантактная форма навучання ўсё ж застаецца асноўнай, у той час як дыстантная дапаўняе кантактную.

Паводле спосабу арганізацыі навучанне можа быць *актыўным* або *інфарматыўным*. Пры актыўным навучанні намаганні выкладчыка скіраваны на практычнае навучанне мове шляхам маўленчай практыкі і маўленчых практыкаванняў. Такому навучанню спрыяе выкарыстанне інтэнсіўных метадаў, сродкаў нагляднасці, вусных формаў работы. Інфарматыўнае навучанне